

Mokytojų taikomi paramos būdai žemos savigarbos ir patyčias patiriantiems paaugliams

Asta Meškauskienė¹, Marijona Barkauskaitė²

¹ Lietuvos edukologijos universitetas, Ugdymo mokslų fakultetas, Edukologijos katedra, Studentų g. 39, 08106 Vilnius, asta.meskauskiene@leu.lt.

² Lietuvos edukologijos universitetas, Ugdymo mokslų fakultetas, Edukologijos katedra, Studentų g. 39, 08106 Vilnius, marijona.barkauskaite@leu.lt.

Anotacija. Patyčių problema išlieka viena aktualiausių socialinių problemų Lietuvos mokyklose. Sukaupta kovos su patyčiomis patirtis įgalina tobulinti esamus, numatyti naujus patyčių problemos įveikimo būdus. Šio straipsnio tikslas – išsiaiškinanti, kokius paramos būdus taiko mokytojai žemos savigarbos ir patyčias patiriantiems paaugliams. Remiantis kokybiniame tyrime dalyvavusių mokytojų požiūriu, jog žemos savigarbos ir patyčias patiriančiam paaugliui veiksmingiausias paramos būdas yra mokyklos bendruomenės, klasės kolektyvinės atsakomybės ugdymas, taip pat ir kiekvieno, bendraujančio su žemos savigarbos bei patyčias patiriančiu paaugliu, asmeninės atsakomybės ugdymas.

Esminiai žodžiai: *patyčios, žema savigarba, paramos būdai.*

Įvadas

Nuo 2006 m. reguliariai atliekamų nacionalinių ir pasaulinių tyrimų duomenys rodo, kad Lietuva pirmauja pagal patyčių paplitimą tarp skirtingo amžiaus grupių vaikų. 2006 m. 40 šalių atlikus Tarptautinę mokinių sveikatos ir gyvenamosios studiją *Health Behavior in School-aged Children*, nustatyta, kad tarp berniukų patyčių paplitimas didžiausias yra Lietuvoje – 45 proc., tarp mergaičių patyčių lygis taip pat buvo vienas didžiausių – beveik 36 proc. 2008 m. TNS Gallup atliktas tyrimas parodė, kad Lietuvoje 22 proc. mokinių mokykloje patyrė fizinį smurtą, 65 proc. – kitų formų patyčias, o

13 proc. vaikų patyčias patiria nuolat. Tais pačiais metais vykdytas *World Health Organization* tyrimas parodė, kad Lietuvoje beveik 28 proc. berniukų ir 27 proc. mergaičių patyrė patyčias, 30 proc. berniukų ir beveik 17 proc. mergaičių prisipažino tyčiojęsi iš savo draugų. 2010 m. VO „Gelbėkit vaikus“ atliktas tyrimas parodė, kad patyčias patiria 52 proc. vaikų, tyčiojasi – beveik 59 proc. (*Saugi mokykla*, 2011). 2011 m. VO „Gelbėkit vaikus“ pakartotinai kreipėsi į LR švietimo ir mokslo ministeriją su prašymu atkreipti dėmesį, kad patyčių reiškinyms lieka aktualus dėl šių priežasčių:

- mokyklų prevenciniai planai dažnai yra formalūs, fragmentiški – trūksta šių planų įgyvendinimo išorinės kontrolės, rezultatų vertinimo kriterijų, pasiektų rezultatų sprendžiant patyčių problemą, viešumo.
- patyčių atvejai mokyklose neretai yra nuslepiami, siekiant išsaugoti mokyklos prestižą.
- trūksta tinkamai surinktų, išanalizuotų ir apibendrintų duomenų apie patyčių paplitimą Lietuvos mokyklose bei tinkamo problemos viešinimo (*Saugi mokykla*, 2011).

Dėl išvardytų priežasčių patyčių problema išlieka viena aktualiausių socialinių problemų Lietuvos mokyklose. Sukaupta kovos su patyčiomis patirtis įgalina tobulinti esamus, numatyti naujus patyčių problemos įveikimo būdus.

Šio straipsnio **tikslas** – išsiaiškinti, kokius paramos būdus taiko mokytojai žemos savigarbos ir patyčias patiriantiems paaugliams. Pirmoje straipsnio dalyje aptariamos patyčių egzistavimo priežastys, antroje dalyje analizuojami mokytojų taikomi paramos būdai žemos savigarbos ir patyčias patiriantiems paaugliams. Straipsnyje naudojami mokslinės literatūros analizės ir kokybinio tyrimo metodai.

1. Patyčių egzistavimo priežastys

D. Olweusas (2008) patyčias apibūdina kaip sąmoningą, nuolatinį vieno asmens ar grupės fizinį arba žodinių užgauliojimą, siekiant jį įskaudinti, pažeminti. K. Rigby ir P. K. Smithas (2011) patyčias apibrėžia kaip sistemingą piktnaudžiavimą nuolatine ir pasikartojančia galia – dominavimu, kai siekiama gąsdinti, manipuliuoti ir menkinti kito asmens savigarbą.

Patyčių reiškinio egzistavimas turi neigiamą poveikį mokyklos prestižui, mokinių fiziniam ir psichologiniam saugumui. Kita vertus, nemažėjant patyčių formuojasi nuostata, kad patyčių reiškinio apskritai neįmanoma išvengti. Susidaro įspūdis, jog mokykloje tokios vertybės kaip pagarba žmogaus orumui ir jo teisėms, tolerancija, empatija praranda savo vertę. Kartu formuojasi nuostata, kad patyčios yra vienas iš lengvų būdų įgyti pranašumą, tapti lyderiu, užimti aukštesnį statusą klasėje. Pasak M. G. R. Robichaud (2007), „mokykla pirmiausia turėtų neleisti, kad vaikų grupės susikurtų segregacinę, diskriminacinę ar tironišką subkultūrą, ir turėtų apsaugoti atstumtus ir izoliuotus vaikus“ (Robichaud, 2007, 38). P. Blatchfordas, A. Pellegrini (2014) patyčių paplitimą aiškina

mokinių tarpusavio dominavimo ir konkuravimo teorija, kai (ypač paauglystės amžiuje) agresyviu elgesiu, žeminant kitus siekiama įgyti reikšmingą statusą tarp bendraamžių. D. Olweuso (2008) atliktas tyrimas parodė, kad patyčių išgalėjimą lemia bendraamžių reakcija: jei patyčių iniciatorius jaučia pritarimą, jis tęsia tokį elgesį, nes patyčios dažniausiai yra grupinis reiškinys, kuriam reikia žiūrovų. D. Olweusas nustatė, kad patyčios lemia ilgalaikius emocinius sutrikimus bei nenorą lankyti mokyklą. Nuolat patiriant patyčias menkėja mokinio savigarba, atsiranda nepasitikėjimas savimi, bejėgiškumo jausmas. D. Olweusas tokią būseną įvardija išmoktu bejėgiškumu, kai mokinys, nuolatos patirdamas patyčias ir negalėdamas jų sustabdyti, išmoksta, kad jis yra bejėgis pakeisti situaciją, nesiima jokių veiksmų, kad save apgintų, neieško pagalbos (*Saugi mokykla*, 2011).

Paauglystės amžiaus tarpsnį tyrinėję mokslininkai (Barkauskaitė, 1999; Bulotaitė, 1995; Martišauskienė 1994 ir kt.) pažymi, kad paauglystėje nuo savigarbos priklauso ne tik sėkmingas asmenybės ugdymasis, reiklumas sau, savikritiškumas, bet atsakingas elgesys savo ir kitų atžvilgiu. V. Legkauskas (2011) teigia, kad patyčių aukos ir žemintojai susiduria su analogiškais pasitikėjimo stokos ir žemos savigarbos problemomis: ir vieni, ir kiti jaučiasi bejėgiai konfliktinėse situacijose, tampa agresyvūs, smurtauja arba tampa nuolankiomis aukomis. Mokslininko manymu, kitų niekinimas ir menkinimas liudija savigarbos trūkumą, „kai žmogus nesijaučia pakankamai vertingas, konstruktyvus būdas yra padaryti ką nors, kas padėtų pelnyti kitų žmonių pagarbą <...> jei žmogus nesijaučia turįs kitų pagarbai užsitarnauti reikalingų sugebėjimų arba nesistengia, tuomet jis renkasi kraštutinį savigarbos palaikymo būdą – kitų menkinimą ir žeminimą. Kito žmogaus žeminimas iš dalies leidžia žmogui kompensuoti savigarbos trūkumą, nors trumpam pasijusti geresniam ir svarbesniam“ (Legkauskas, 2012, 84–85). Tokios pačios nuomonės laikosi ir G. Valickas (1997) teigdamas, kad asmuo, elgdamasis destruktiviai, siekia įtvirtinti save kitų sąskaita – juos žemindamas, akcentuodamas jų trūkumus, elgdamasis agresyviai. Tokiu destruktiviū būdu, pasak G. Valicko, asmuo priverčia atkreipti į jį dėmesį, iš autsaiderio nors trumpam tapti lyderiu ir galbūt pirmą kartą pajaušti savąją vertę. Paaugliai su žema savigarba jautriai reaguoja į kritiką, pastabas, skausmingai išgyvena nesėkmes. Juos dažniau nei kitus jaudina aplinkinių nuomonė, jie pažeidžiami ir jautrūs viskam, kas susiję su jų vertinimu. Akivaizdu, kad žema savigarba lemia komunikacinius sunkumus, lemia asmens socialinį pasyvumą. M. G. R. Robichaud pateikia tokią žemintojo charakteristiką: „Žemintojas pasižymi puolamuoju kovingumu <...> supykęs ar nusivylęs, jis puola nekreipdamas dėmesio į kitų poreikius, menkai save kontroliuoja, nesupranta elgesio taisyklių prasmės ir jų nepaiso. Manipuliuodamas savo bendrininkais, neigdamas atsakomybę už savo veiksmus, pažemindamas ir apkaltindamas kitus, jis suranda būdą kaip kompensuoti žemą savigarbą“ (Robichaud, 2007, 34). Galima teigti, kad kitų žeminimas gimsta iš neigiamų jausmų, tokių kaip nesaugumas, menkavertiškumas, baimė, kad kiti pralenks savo gabumais, nepakanta kitų sėkmei ar pripažinimui. Patyčių auka dėl žemos savigarbos neturi gynybinio kovingumo, pasižymi nuolankumu, kuris pasireiškia „nesugebėjimu pasakyti „ne“ <...> vidinė aukos socialinių

normų kontrolė yra griežta: ji laikosi visų elgesio taisyklių ir nedrįsta joms nusižengti iš baimės būti nubausa. Patyčių auka dažnai jaučia kaltę, gėdą, abejoja savo sugebėjimais, nepripažįsta savo stipriųjų savybių“ (Robichaud, 2007, 38). Neretai patyčių aukoms kyla minčių apie savižudybę – tai rodo beviltiškumą, negalėjimą pakeisti situacijos ir skubios pagalbos poreikį. Laiku nesuteikus pagalbos, mintys apie savižudybę gali peraugti į veiksmus. Iš pateiktų žemintojo ir patyčių aukos charakteristikų matyti, kad tiek žemintojas, tiek ir patyčių auka pasižymi žema savigarba, neturi reikalingų socialinių įgūdžių, jiems sunku pakelti bendraamžių konkurenciją, susitaikyti su savo tariamais arba esamais trūkumais. Galima teigti, jog savigarbos ugdymas gali tapti veiksminga priemone ir padėti mokiniui pasitikėti savimi, suvokti savąjį vertingumą, kuris suteiktų „atsparumą“ patyčioms.

2. Mokytojų taikomi paramos būdai žemos savigarbos ir patyčias patiriantiems paaugliams

Siekiant nustatyti mokytojų taikomus paramos būdus žemos savigarbos ir patyčias patiriantiems paaugliams buvo atliktas kokybinis tyrimas. Tyrime dalyvavo 86 Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklų skirtingų mokomųjų dalykų, įvairių kvalifikacinių kategorijų, amžiaus ir darbo stažo pedagogai. Mokytojams buvo pateikti šie pusiau struktūruotos apklausos klausimai: „*Kaip jūs elgiatės su paaugliu, pasižyminčiu žema savigarba?*“ ir „*Kaip jūs elgiatės su paaugliu, kurį kiti mokiniai žemina, iš jo tyčiojasi?*“ Mokytojų atsakymai buvo suskirstyti į subkategorijas ir sujungti į dvi kategorijas: kolektyvinės atsakomybės ugdymas ir asmeninės atsakomybės ugdymas. 1 lentelėje pateiktos subkategorijos ir jas iliustruojantys teiginiai atskleidžia mokytojų taikomus paramos būdus žemos savigarbos ir patyčias patiriantiems paaugliams.

1 lentelė. Mokytojų taikomi paramos būdai, žemos savigarbos arba patyčias patiriantiems paaugliams

	Subkategorija	Ilustruojantys teiginiai
Kategorija: kolektyvinės atsakomybės ugdymas	Empatijos ugdymas	„siūlau žaisti empatinius žaidimus, kai tas, kuris tyčiojasi turi tapti tuo, iš kurio tyčiojamasi (smurtautojas dažnai nesuvokia, kaip skaudu būti skriaudžiamu)“
	Tolerancijos ugdymas	„diskutuojame tolerancijos tema, apie kitą ir kitokį, apie kironiškumo priežastis“; „aiškinamės su klase apie pagarbą ir pakantumą kitokiai nuomonei, požiūriui, išvaizdai“
	Žmogaus teisių mokymas	„diskutuojame apie kiekvieno teisę būti kitokiu“; „ugdoma pagarba kito asmens teisę turėti savo įsitikinimus, išvaizdą, gyvenimo būdą“
	Mokinio savigarbos ugdymas	„stengiuosi atskleisti to mokinio stipriąsias puses, gerąsias savybes, privalumus“; „skatinu žeminamų mokinių pasitikėjimą savimi, raginu save vertinti, nesileisti būti žeminamam“; „ieškau progų parodyti klasei kuo žeminamas mokiny svarbus ar gabus“
	Nepakantumų patyčioms kultūros kūrimas	„stengiuosi kurti tokią aplinką, kurioje pastebimas kiekvienas menkiausias tyčiojimosi atvejis ir jį reguojama, svarbiausia įtraukti mokinius, kad jie patys pastebėtų, sudrausmintų, pagelbėtų“
	Bendraamžių paramos grupių kūrimas	„bendraamžių paramos grupių kūrimas“; „stengiuosi suburti mokinių grupes, kurios palaikytų, įtrauktų į bendrą darbą žeminamus mokinius“
Kategorija: asmeninės atsakomybės ugdymas	Darbas su patyčių iniciatoriais	„individualiai kalbu su patyčių iniciatoriais, bandau jiems paaiškinti, kad noras tyčiotis iš kitų kyla bandant nuslėpti savo problemas ar trūkumus, nesugebėjimą lygiaverčiai bendrauti su bendraminčiais“
	Darbas su žeminamu mokiniu	„dažniau jam skiriu įpareigojimus, skiriu atsakingu“; „dažniau klausiu jo nuomonės ar patarimo“
	Darbas su patyčių auka ir su skriaudėju	„aiškinuosi, iš klausau abi puses, reikalauju atsiprašyti, prašau sugalvoti, kaip atlyginti skriaudą“
	Kreipiamasi į klasės vadovą	„informuoju klasės auklėtoją; prašau imtis priemonių“
	Kreipiamasi į socialinį pedagogą	„informuoju socialinį pedagogą, prašau jo pagalbos, tariausi, kokių priemonių reikia imtis, ką daryti“
	Pranešama patyčių aukos ir skriaudėjo tėvams	„reikalauju esant, nedelsiant informuoju aukos ir skriaudėjo tėvus“
	Rekomenduojama psichologo pagalba	„jei patyčios tęsiasi ilgai rekomenduoju psichologo konsultacijas“; „kai matau, kad situacija tampa kritinė, patariu kreiptis į specialistus“

Analizuojant mokytojų atsakymus išryškėjo dvi mokytojų elgesio bei paramos žemos savigarbos ir patyčias patiriantiems mokiniams veiklos kryptys: kolektyvinės atsakomybės ir asmeninės atsakomybės ugdymas(is). Mokytojai išskyrė šiuos kolektyvinės atsakomybės ugdymosi turinio komponentus:

- **Empatijos ugdymas.** Mokytojai siūlo „žaisti empatinius žaidimus, kai tas, kuris tyčiojasi turi tapti tuo, iš kurio tyčiojamasi (smurtautojas dažnai nesuvokia, kaip skaudu būti skriaudžiamu)“, vaidinti „situacijas klasėje, kai vaikai bando įsijausti į aukos vaidmenį; diskutuojame klasėje, kaip jaučiasi žmogus, iš kurio

tyčiojamasi, pasakojame istorijas apie patyčias iš asmeninės patirties“. Mokytojai teigia, kad žaidžiant empatinius žaidimus, stengiamasi įsijausti į žeminamo žmogaus išgyvenimus. Empatiškas žmogus sugeba įsijausti į kito žmogaus emocinę būseną, palyginti save su kitu. K. Stoškaus (2007) požiūriu, „kitą lyginti su savimi, matuoti savimi – tai išvelgti kitame save, atrasti jame tokį pat subjektyvų pasaulį kaip nuosavas pasaulis; vadinasi pamatyti žmogų ne kaip išorinį objektą, daiktą, kūną, įeinantį į mano „metafizinę aplinką“, bet tokį pat kaip „aš“, norų, siekimų, jausmų ir idealų subjektą“ (Stoškus, 2007, 150). Empatiškumas leidžia mokiniams pažvelgti į situaciją patyčių aukos akimis, susimąstyti, kokį poveikį turi jo žodžiai ir veiksmai kitiems.

- **Tolerancijos ugdymas.** Mokytojai atsakymuose pabrėžė, kad reikšmingą vaidmenį vaidina mokytojo asmeninis pavyzdys, kuriant tolerantišką aplinką. Siekdami įgyvendinti tolerantiškus santykius, mokytojai su mokiniais diskutuoja tolerancijos tema, „*apie kitą ir kitokį, apie kitoniškumo priežastis*“, „*aiškinamės su klase apie pagarbą ir pakantumą kitokiai nuomonei, požiūriui, išvaizdai*“, „*daug dėmesio skiriu tolerantiškų santykių kūrimui, pakantumo kitam ir kitokiems ugdymas*“. Diskutuojant su paaugliais apie toleranciją, siekiama apibrėžti tolerancijos ribas, mokiniai skatinami suvokti, kad netoleruotinas yra nepagarbus, žeminantis kitą žmogų elgesys. M. G. R. Robichoud (2007) tvirtina, kad tolerantiška aplinka susiformuoja tada, kai mokiniai dalijasi savo panašumais ir skirtumais bendram tikslui pasiekti. Aptariant tolerancijos reikšmę, svarbu pabrėžti, kad gebėjimas įsigilinti į kito požiūrį, interesus, mąstymo būdą praturtina pasaulėvaizdį, leidžia geriau suprasti kitą žmogų, stiprina draugystę.
- **Žmogaus teisių mokymas.** Tolerantiškos aplinkos kūrimas yra glaudžiai susijęs su pagarba žmogaus teisėms. Mokytojai teigia, kad žmogaus teisių mokymu siekiama padėti mokiniams ugdytis „*pagarbą kito asmens teisei turėti savo įsitikinimus, išvaizdą, gyvenimo būdą*“, sukurti mokyklos kultūrą, kurioje gerbiamas žmogaus orumas, saugomos ir ginamos jo teisės. Tokia mokyklos kultūra reiškia ne vien žmogaus teisių žinojimą, bet ir vadovavimąsi jomis kasdienėje veikloje. Visuomenėje neretai susiduriama su požiūriu, kad mokiniai gerai žino savo teises, bet beveik nepaiso savo pareigų, o paauglių siekimas tapti suaugusiais, įgyti kuo daugiau teisių, pamirštant pareigas, yra pagrindinė konfliktinių situacijų su suaugusiais priežastis. Tačiau, reikėtų atkreipti dėmesį, kad ilgą laikotarpį deklaruojant rūpinimąsi vaiko gerove, apie vaiko teises nebuvo užsimenama, Lietuvoje nebuvo teisės aktų, institucijų ginančių bei saugančių vaiko teises. Ilgą laiką buvo vienašališkai reikalaujama besąlygiško paklusnumo, mokinio taisyklių bei pareigų laikymosi. Vaiko teisių apsaugos problema aktuali tapo tik prieš du dešimtmečius. Be abejo, vaiko pareigos yra nepaprastai svarbios, jas reikia žinoti ir jų laikytis. Tačiau vien reikalavimas laikytis pareigų neatrodo toks moralizuojantis ir atgrasus mokiniams, jeigu jis bus susiejamas su jų teisėmis.

- **Mokinio savigarbos ugdymas.** Empirinis tyrimas atskleidė, kad mokytojai kaip vieną iš patyčių probemos sprendimo būdų įvardija mokinių savigarbos stiprinimą. Mokytojai paminėjo, kad jie skatina „žeminamų mokinių pasitikėjimą savimi“, ragina „save vertinti, nesileisti būti žeminamam“, ieško progų „parodyti, klasei kuo žeminamas mokiny svarbus ar gabus“, stengiasi „atskleisti to mokinio stipriąsias puses, gerąsias savybes, privalumus“, „pastebėti ir pagirti nors ir už mažus pasiekimus ir laimėjimus, už padarytą pažangą, iniciatyvą, išvelgti ir pagirti teigiamas charakterio savybes, gabumus“. Mokytojai akcentavo, jog „ypač svarbu pagirti klasės akivaivoje už gerus darbus, teisingai atliktas užduotis“. Galima teigti, kad mokytojai suvokia pozityvaus viešo įvertinimo reikšmę, savigarbai stiprinti. Be to, mokytojai pažymėjo, kad žemos savigarbos ir patyčias patiriančiam paaugliui svarbus yra mokytojo reiškiamas pasitikėjimas ir tikėjimas juo: „duodama suprasti klasei, kad mokytojas pasitiki žemos savigarbos mokiniu, tiki jo galimybėmis, gabumais ir ateitimi“. Mokytojų požiūriu, dažniau atsižvelgdami į paauglio nuomonę, skatina jį pasitikėti savimi. Be to, mokytojai pažymėjo, kad siekia „sūžinoti apie tokio mokinio pasiekimus už mokyklos ribų ir pagirti“. Dėmesys, pagarbus ir mandagus elgesys yra vienas iš veiksmingų būdų, stiprinančių patyčias patiriančio paauglio savigarbą. Kaip paramos būdą, mokytojai nurodė įpareigojimų ir atsakomybės suteikimą. Mokytojai teigė, jog sudarydami sąlygas žemos savigarbos ir patyčias patiriančiam paaugliui įsitraukti į įdomią jam popamokinę veiklą, skirdami įpareigojimus klasės arba mokyklos renginiuose, suteikdami atsakomybę „už tam tikras veiklas“, pavyzdžiui „pavadovauti ar pavaduoti, pamokyti arba suteikti pagalbą kitam mokiniui“, leidžia pasijusti jam atsakingu, patikimu asmeniu.
- **Nepakantumo patyčioms kultūros kūrimas.** Kaip paramos, žemos savigarbos ir patyčias patiriantiems paaugliams, būdą mokytojai nurodė, nepakantumo patyčioms atmosferos kūrimą: „stengiuosi kurti tokią aplinką, kurioje pastebimas kiekvienas menkiausias tyčiojimosi atvejis ir į reguojama, svarbiausia įtraukti mokinius, kad jie patys pastebėtų, sudrausmintų, pagelbėtų“. Mokytojai teigia, kad ypač svarbu kartu su mokiniais išdiskutuoti, aptarti tarpasmeninius santykius reguliuojančias taisykles, palaikančias klasės, mokyklos vertybes, saugančias kiekvieno žmogaus orumą. Elgesio normos, reglamentuojančios pagarbų elgesį ir griežtai apibrėžiančios nepriimtina elgesį su kitais, yra viena iš veiksmingiausių priemonių, kuriant mokyklos nepakantumo patyčioms kultūrą.
- **Bendraamžių paramos grupių kūrimas.** Kai kurie mokytojai nurodė, kad veiksminga patyčių prevencine priemone gali tapti bendraamžių paramos grupės, „kurios palaikyti, įtraukti į bendrą darbą žeminamus mokinius“. Bendraamžių paramos grupės – tai savanoriškai susibūrusių mokinių grupės, kurios stengiasi pastebėti patyčias ir tinkamai reaguoti. Bendraamžių paramos grupės nariais gali tapti aktyvūs mokiniai, kuriems būdingas prosocialus elgesys, jautrumas socialinėms problemoms, noras padėti kitiems.

Kaip paramos žemos savigarbos ir patyčias patiriantiems mokiniams būdą mokytojai nurodė mokyklos bendruomenės narių asmeninės atsakomybės ugdymą(si). Mokytojų atsakymų analizė atskleidė, kad mokytojai gerai suvokia savo asmeninę atsakomybę užkertant kelią patyčioms.

- **Darbas su patyčių iniciatoriais.** Dalis mokytojų teigė, kad jie stengiasi dirbti su patyčių iniciatoriais, stiprinti jų savigarbą: „*individualiai kalbu su patyčių iniciatoriais, bandau jiems paaiškinti, kad noras tyčiotis iš kitų kyla bandant nuslėpti savo problemas ar trūkumus, nesugebėjimą lygiaverčiai bendrauti su bendraminčiais*“, „*visada sudrausminu besityčiojančius, stengiuosi pastebėti ir pareikšti pastabas*“.
- **Darbas su žeminamu mokiniu.** Mokytojai atsakymuose nurodė, kad skiria daugiau dėmesio žeminamam mokiniui: „*besityčiojantiems aiškiai parodau, kad palaikau mokinį, iš kurio jie tyčiojasi*“, „*dažniau jam skiriu įpareigojimus, skiriu atsakingu*“, „*paprašau pagalbos, tuo parodydama klasei, kad laikau jį atsakingu ir pareigingu*“, „*dažniau klausiu jo nuomonės ar patarimo*“, „*nuolatos sakau tokiam mokiniui, kad jis sugeba daugiau*“, „*stengiuosi žodžiu ir veiksmais jam parodyti, kad jis vertas pagarbos*“, „*skiriu arba leidžiu pačiam mokiniui pasirinkti darbus, prisiimti įsipareigojimus klasės arba mokyklos renginiuose*“, „*stengiuosi sužinoti apie jo pasiekimus už mokyklos ribų ir pagirti*“. Inicijuodami individualius pokalbius su žeminamu mokiniu, mokytojai stengiasi padrąsinti, palaikyti, patarti mokiniui.
- **Darbas su patyčių auka ir su skriaudėju.** Dalis mokytojų pažymėjo, kad bendrauja su auka ir su skriaudėju, išklauso abi puses, siūlo susitaikyti, atsiprašyti, sugalvoti, kaip atlyginti skriaudą: „*individualiai kalbuosi, aiškinuosi ir su smurtautoju, ir su auka*“, „*aiškinuosi individualiai, išklausu abi puses, reikalauju atsiprašyti, prašau sugalvoti, kaip atlyginti skriaudą*“.
- **Kreipiamasi į klasės vadovą.** Mokytojai atsakymuose nurodė, kad pastebėję patyčias dažniausiai informuoja klasės vadovą, prašo imtis visų reikiamų priemonių.
- **Kreipiamasi į socialinį pedagogą.** Mokytojai teigė, kad ieškodami paramos kreipiasi į mokyklos socialinį pedagogą: „*pranešu mokyklos socialiniam pedagogui*“, „*informuoju socialinį pedagogą, tariausi, kokių priemonių reikia imtis, ką daryti*“.
- **Pranešama patyčių aukos ir skriaudėjo tėvams.** Reikėtų atkreipti dėmesį, kad tik nedidelė dalis mokytojų praneša apie patyčias aukos ir skriaudėjo tėvams: „*reikalui esant, nedelsiant informuoju aukos ir skriaudėjo tėvus*“. Tai rodo nepakankamą mokyklos ir tėvų bendradarbiavimą, siekiant sumažinti patyčias.
- **Rekomenduojama psichologo pagalba.** Jeigu patyčios nenutrūksta, mokytojai rekomenduoja psichologo pagalbą: „*jei patyčios tęsiasi ilgai rekomenduoju psichologo konsultacijas*“, „*kai matau, kad situacija tampa kritine, patariu kreiptis į specialistus*“.

Mokyklos bendruomenei svarbu užkirsti kelią anksčiau, nei negatyvūs santykiai, nemandagus elgesys perraugs į mokinio diskriminavimą ir tyčiojimąsi. Ugdant mokinių nepakantumo patyčioms nuostatas, svarbus vaidmuo tenka mokytojui, jo gebėjimui

kurti psichologiškai saugų, tarpusavio pagarba grįstą mokyklos bei klasės aplinką. A. Giddensas (2005) patyčių reiškinių analizuoja iš socialinio konstruktyvizmo teorijos pozicijos ir pažymi, kad patyčios gali atsirasti tada, kai nėra aiškių taisyklių, reglamentuojančių elgesį konkrečiose gyvenimo situacijose. Tačiau vien taisyklių paskelbimas ir reikalavimas jų laikytis dar neduoda siekiamo rezultato. Mokiniai kartu su mokytoju turėtų sukurti naujas arba aptarti esančias taisykles, tam, kad suvoktų kiekvienos taisyklės laikymosi prasmę, racionalumą sau pačiam ir kitiems klasės, mokyklos nariams. Mokiniai kartu su mokytojais apsvarstę taisykles, galiojančias visai klasei, į jas reaguoja ir priima supratingiau. Šia prasme, aktualus E. Frommo (2005) požiūris, kuris pabrėžia, jog yra klaidinga iš mokinių ultimatyviai reikalauti laikytis moralinių nuostatų, kurių sudaryme patys jaunuoliai nedalyvavo. Vietoj paliepiamų ir nurodymų turėtų atsirasti bendrai apsvarstytos, įsisamoningos elgesio taisyklės. Pasak E. Frommo (2005), mokiniai, ieškodami savo tapatybės, dažniausiai yra linkę ignoruoti įstatymus, neigti taisykles, nes tokiu būdu jie išreiškia „gilų naujos pradžios ilgesį“, bando suvokti save tam, kad galėtų taptų tuo, kuo potencialiai yra. Jie ieško taisyklių, kurios įgalina siekti savo tikslų. Dėl šios priežasties diskusijose dėl elgesio taisyklių reikėtų atsižvelgti į visų mokinių nuomonę, taip jiems parodoma pagarba, išreiškiamas požiūris, kad jų nuomonė yra vertinama. Įpareigojimų ir atsakomybės suteikimas už tam tikrus klasės organizacijos ir tvarkos aspektus sustiprina paauglių motyvaciją deramai elgtis, o ne tik pasyviai pritarti. M. G. R. Robichaud (2007), nagrinėdama tarpasmeninių santykių reguliavimo taisyklių reikšmę, teigia, kad, „kai taisyklės žinomos visiems, priimami sprendimai būna ne tokie atsitiktiniai, mokytojų įsikišimas – nuoseklesnis ir pastovesnis“. Be to, „įsikišimas yra ne toks asmeniškasis, taip išvengiama asmeninio konflikto: „čia ne aš draudžiu, taip parašyta mokyklos taisyklėse“ (Robichaud, 2007, 115). Svarbu, kad mokiniai pajautų, jog taisyklės nėra primetamos suaugusiųjų – mokiniai turi žinoti, kad jie patys turi galimybę taisykles kurti, koreguoti, papildyti naujomis. Pagarbių tarpasmeninių santykių įtvirtinimas priklauso nuo pagarbą išreiškiančių, kasdieninių bendravimo nuostatų **įsisąmoninimo**. Mokytojas kartu su mokiniais, gali sukurti pagarbaus bendravimo klasėje ir mokykloje taisykles, tokias kaip „gerbiu ir išklausau kitų nuomonę“, „nemenkinu kito minčių ir idėjų“, „priimu pagalbą ir padedu kitam“, „kontroliuoju savo emocijas“ ir pan. Skatinant gero elgesio pavyzdžius, mokytojai ir mokiniai gali išsikelti konkrečius tikslus, pavyzdžiui: „pastebėsiu draugų gerąsias savybes bei jų poelgius ir jiems apie tai pasakysiu“, „būsiu paslaugus ir draugiškas su visais“ ir pan. Tikslinga paskelbti klasės poziciją konstatuojančias nuostatas, pavyzdžiui, „mūsų klasėje nesityčiojama“, „gerbdamas kitą, gerbi save“ ir kt. Gerai besielgiančius mokinius vertėtų paskatinti viešai, pagiriant už garbingą elgesį, pagalbą ir dėmesį kitam. Ypač svarbu yra pastebėti ir padėkoti mokiniui už tai, kad jis išdrįsta sustabdyti žemintoją, kreipiasi pagalbos arba praneša apie atvejus, kai tyčiojama iš kitų mokinių. Mokytojui svarbu ugdyti mokinių nuostatą, kad pranešimas apie patyčias nėra skundimas, o drąsus ir kilnus poelgis.

Paauglių bendravimo, naujų išpūdžių poreikis mokykloje įgyja socialinę prasmę. M. Barkauskaitės (2008) atliktais tyrimais nustatyta, kad klasėje žemą statusą turintis, pasitikėjimo stokojantis, prie klasės nepritampantis paauglys „nepatenkinta bendravimo, pripažinimo, savirealizacijos poreikių, būtinų normaliam fiziniam ir psichiniam jo asmenybės vystymuisi. Dėl to problemiškesnė tampa ir jo socializacija“. Mokslininkė tvirtina, jog „pasiėkus, kad kiekvienas moksleivis turėtų norimą statusą klasės bendruomenėje, bei geriau pažinus jo interesus, pavyktų tinkamai pakoreguoti paauglių grupės gyvenimą ir tokiu būdu jiems bendraujant bei bendradarbiaujant efektyviau realizuoti ugdymo tikslus“ (Barkauskaitė, 2008, 15). Paauglio socializacijos problemos neretai susijusios su menkavertiškumo jausmu, nepasitikėjimu savimi. Atpažinti mokinį, kuriam trūksta socialinių įgūdžių yra nesudėtinga. Toks paauglys, dažniausiai linkęs nusišalinti, nenori dalyvauti renginiuose, dažniau konfliktuoja su kitais arba pasižymi nuolankumu, todėl rizikuoja atsidurti patyčių aukos arba žemintojo vaidmenyje. Mokytojas, padedantis mokiniui įgyti socialinių įgūdžių, turi pasirinkti specifinį bendravimo būdą, kuris padėtų plėtoti jo individualumą, o kartu – ugdytų bendruomeniškumo jausmą. Darniai integruodamasis į bendraamžių grupę mokiniš socializuojasi, perima grupės, kuriai jis priklauso, vertybes, elgesio normas ir individualizuojasi, mokosi save adekvačiai vertinti, atranda savo stipriąsias ir silpnąsias puses, mokosi priimti save tokį, koks jis yra, išskirdamas save iš kitų. Pradėję lankyti mokyklą mokiniai palaipsniui įgyja socialinę kompetenciją, kuri leidžia jiems sėkmingai integruotis į bendraamžių grupę.

Remiantis mokslinės literatūros analize, galima teigti, kad mokytojas gali atlikti reikšmingą vaidmenį stiprinant žemos savigarbos ir patyčias patiriančių paauglių savigarbą. Viena svarbiausių mokytojo funkcijų yra klasės valdymas, konfliktiškų, mokinio savigarbą bei orumą žeidžiančių situacijų reguliavimas ir kontrolė. Dėmesingumas, teigiamas viešas mokinio vertinimas, gerųjų savybių išryškkinimas, reiškiamas pasitikėjimas suteikiant įpareigojimus ir tokių mokinio savybių kaip savarankiškumas, atsakingumas, patikimumas ugdymas lemia pozityvų savęs vertinimą, stiprina savigarbą.

Išvados

1. Remiantis mokslinės literatūros analize galima teigti, kad patyčios, kaip ir kiti prievartos, pažeminimų pasireiškimo būdai, yra žemos savigarbos pasekmė. Mokslininkai, tyrinėjantys patyčių reiškinį, teigia kad į patyčias reikia žvelgti kaip į kolektyvo (mokyklos bendruomenės, klasės), o ne atskirų individų problemą. Ši pozicija lemia atitinkamas patyčių prevencijos priemones bei problemos sprendimo būdus.

2. Remiantis kokybiniame tyrime dalyvavusių mokytojų nuomone, kad žemos savigarbos ir patyčias patiriančiam paaugliui veiksmingiausias paramos būdas yra mokyklos bendruomenės, klasės kolektyvinės atsakomybės ugdymas (empatijos, tolerancijos ugdymas, žmogaus teisių mokymas, nepakantumo patyčioms kultūros kūrimas, bendraamžių

paramos grupių kūrimas), taip pat kiekvieno, bendraujančio su žemos savivargos bei patyčias patiriančiu paaugliu, asmeninės atsakomybės ugdymas (mokinio, klasės vadovo, socialinio pedagogo, mokyklos psichologo ir kt.).

Literatūra

- Barkauskaitė, M. (2008). Paauglių socializacija: ypatumai, kaitos galimybės. *Pedagogika*, 88, 116–123.
- Blatchford, P., Pellegrini, A. (2014). *The Child at School. Interactions with Peers and Teachers*. Routledge.
- Giddens, A. (2005). *Sociologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
- Olweus, D. (2008). Patyčios mokyklose: faktai ir intervencija. In *Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją mokyklose: tarptautinės konferencijos medžiaga*. Vilnius: Multiplex.
- Fromm, E. (2005). *Turėti ar būti?* Kaunas: Verba vera.
- Robichaud, M. G. R. (2007). *Vaikas kenčia pažeminimus mokykloje*. Vilnius: Baltos lankos.
- Rigby, K., Smith, P. K. (2011). Is school bullying really on the rise? *Social Psychology of Education*, 14 (4), 441–455. [žiūrėta 2015 m. rugsėjo 16 d.]. Prieiga per internetą: <http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs11218-011-9158-y#page-1>.
- Legkauskas, V. (2012). *Socialinė psichologija*. Vilnius: Vaga.
- Valickas, G. (1997). *Asocialaus elgesio ištakos*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Stoškus, K. (1981). *Etiketas ir žmonių bendravimas*. Vilnius: Mintis.
- Saugi mokykla*. (2011). Prieiga per internetą: https://www.gelbekitvaikus.lt/sites/gelbekitvaikus.lt/files/Pilotinis-projektas_spaudai.pdf.

Teacher-offered Forms of Support for Learners with Low Self-esteem and Suffering from Bullying

Asta Meškauskienė¹, Marijona Barkauskaitė²

¹ Lithuanian University of Educational Sciences, Faculty of Education, Department of Education, Studentų St. 39, LT-08106 Vilnius, Lithuania, asta.meskauskiene@leu.lt

² Lithuanian University of Educational Sciences, Faculty of Education, Department of Education, Studentų St. 39, LT-08106 Vilnius, Lithuania, marijona.barkauskaite@leu.lt

---

Summary

Purpose. The problem of bullying remains one of the major social problems in Lithuanian schools. But the acquired experience of practices in fighting the negative phenomenon enables

professionals to improve the measures already taken and to foresee new methods in overcoming the problem. The **purpose** of the present article is to explore the teacher-offered forms of support for teenagers with low self-esteem and suffering from bullying.

Methods and resources. The methods used in the study are research literature analysis and qualitative **methods**. The sample of the qualitative research comprises 86 teachers from schools of general secondary education, of different subjects, with different professional qualifications and experience, of different age groups. The teachers were asked to respond to half-structured questionnaires.

Results. On the basis of the obtained data, it has been established that the most efficient forms of support for teenagers with low self-esteem and suffering from bullying were the ones involving the development of the sense of learner responsibility within school and class community (including the encouragement of empathy and tolerance, raising the awareness of human rights, creating the atmosphere of intolerance towards bullying, and initiating peer-support groups) as well as the enhancement of personal responsibility on the part of every individual who comes into contact with teenagers suffering from bullying (namely, peers, form tutor, social pedagogue, school psychologist, parents and others).

Keywords: *bullying, low self-esteem, forms of support.*

Įteikta / Received 2014-02-16
Priimta / Accepted 2015-07-03